

Харкова Л.О.*

СТРУКТУРОФОРМУЮЧІ ЕФЕКТИ МИТНИХ СОЮЗІВ У СУЧАСНОМУ СВІТОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ (НА ПРИКЛАДІ МИТНОГО СОЮЗУ ЄС ТА ТУРЕЧЧИНИ)

Наслідком створення сучасних митних союзів є трансформація структури економік країн – учасниць. В статті розглянуті основні структуроформуючі ефекти митного союзу ЄС та Туреччини.

Ключові слова: митний союз, структурні зрушення, класичні ефекти митних союзів, митний союз ЄС та Туреччини

Creation of modern customs unions shall result in transformation of the structures of economies of countries – participants. The article deals with the main structural effects of the EU – Turkey customs union.

Key words: customs union, structural changes, classic effects of customs unions, EU – Turkey customs union.

Следствием создания современных таможенных союзов является трансформация структуры экономик стран – участниц. В статье рассмотрены основные структуроформирующие эффекты таможенного союза ЕС и Турции.

Ключевые слова: таможенный союз, структурные изменения, классические эффекты таможенных союзов, таможенный союз ЕС и Турции

Однією з провідних тенденцій останніх десятиліть є створення та поширення міжнародних торговельних угруповань, в рамках яких економіки країн – учасниць зазнають структурних зрушень, тобто трансформації співвідношення різних видів економічної діяльності внаслідок виникнення ефектів міжнародної інтеграції. Прояв структурних зрушень в економіках країн – учасниць можна спостерігати у всіх сферах економічної діяльності через зміни у таких показниках, як валовий національний продукт, зайнятість робочої сили, обсяги зовнішньої торгівлі, рівень капіталовкладень тощо. Країни – учасниці сучасних митних союзів не є виключенням. Їх економіки також зазнають структурних перетворень внаслідок дії механізмів митного союзу, який вже сам по собі є фактором, що може призвести до структурних зрушень. Створюючи митний союз, країни – учасниці встановлюють спільний зовнішній тариф на імпорт з третіх країн. Таким чином змінюються умови торгівлі, та відповідно відбувається структурна переорієнтація країн – учасниць.

Дослідженням класичних ефектів митних союзів займались багато відомих вчених економістів, зокрема, Я. Вінер, Б. Балашша, Р. Дж. Ліпсі, М. Кемп, К. Ланкастер та інші

* аспірантка кафедри світового господарства та міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Науковий керівник: професор Шнирков О.І.

[1, 2, 3]. Відповідно до результатів досліджень цих вчених, створення митних союзів має статичні та динамічні ефекти. Статичними ефектами економісти називають економічні наслідки створення митних союзів, які виникають одразу після створення митного союзу та є безпосереднім результатом його утворення. До статичних ефектів відносяться ефекти створення та розширення торгівлі, а також ефект умов торгівлі, перерозподілу доходів, зниження цін внаслідок посилення конкуренції, тощо. Крім статичних ефектів, створення митних союзів передбачає існування динамічних ефектів, які виявляються у довгостроковій перспективі. До динамічних ефектів створення митних союзів відносять ефект економії на масштабах, інвестиційний ефект, ефекти конкуренції, ефект поляризації, ефект вирівнювання цінових факторів та інші зовнішні ефекти.

При аналізі наслідків створення митного союзу важливого значення набуває також узагальнення наслідків митного союзу за характером впливу на розвиток структури економік країн, що створюють такий союз. Ефекти наслідків створення митного союзу для структурних зрушень в економіці країн – учасниць досліджувались О. О. Шнирковим та дістали назву структуроформуючих ефектів [4, с. 285-286]. Структуроформуючі ефекти можна умовно поділити на три категорії: структуророзвивальні ефекти, структуродепресивні ефекти та структуроутворювальні ефекти. Структуророзвивальні ефекти створення митного союзу мають місце в разі, якщо після створення митного союзу відбувається зростання існуючого виробництва в країнах – учасницях. Таке зростання є наслідком скасування торговельних та неторговельних бар'єрів між країнами. Структуродепресивні ефекти створення митного союзу мають місце в разі, якщо після створення митного союзу відбувається зменшення виробництва або його повна ліквідація. Такі ефекти мають місце внаслідок посилення конкуренції всередині союзу або виробників з третіх країн. Внаслідок існування структуроутворювальних ефектів митного союзу в країнах – учасницях з'являються нові види та етапи виробництва. Основною причиною появи таких ефектів є синергія ресурсної бази країн – учасниць митного союзу, яка має місце внаслідок керованої спільної внутрішньої політики і є результатом використання набутих конкурентних переваг країни, таких як технології, капітал, кваліфікація робочої сили [4, с. 286].

В залежності від спеціалізації країн – учасниць митного союзу, а також регіону у якому вони знаходяться, існує багато передумов формування ефектів митних союзів. Для деяких угруповань сам механізм митного союзу та, відповідно, відміна тарифних бар'єрів торгівлі призводить до збільшення структуророзвивальних ефектів. Для інших умова участі в декількох угрупованнях одночасно, або компліментарність експортоорієнтованої продукції призводить до структуродепресивних ефектів. Треті, внаслідок підвищення конкуренції, переорієнтовуються на виробництво товарів, відмінних від традиційних та відчувають структуроутворювальні ефекти.

Для подальшого аналізу структуроформуючих ефектів сучасних митних союзів розглянемо митний союз ЄС та Туреччини. Митний союз ЄС та Туреччини існує вже 18 років та відображає всі структуроформуючі ефекти у різних секторах економіки Туреччини. Туреччина подала заявку на об'єднання із Європейським економічним товариством у 1959 році. Відповідно до Угоди про асоціацію, підписаної у 1963 році, об'єднання мало проводитись у три етапи: підготовчий етап, перехідний етап та фінальний етап. У 1967 році Туреччина подала заявку про готовність перейти до перехідного періоду. Основною метою Додаткового протоколу до Анкарської угоди, підписаного у 1970 році, було створення митного союзу. У 1995 році на зустрічі Асоційованої ради ЄС було вирішено створити митний союз між ЄС та Туреччиною, який починав діяти 1 січня 1996 року.

Відповідно до умов Додаткового протоколу до Анкарської угоди турецький імпорт з ЄС був поділений на два списки. В першому містились ті промислові товари, у поставках

яких очікувалось, що Туреччина стане конкурентоздатною на світових ринках протягом 12 років. Всі інші товари включались у другий, так званий «22-річний» список. При укладенні митного союзу Туреччина скасувала митні ставки на обидва списки товарів. Крім вищезазначених двох списків були товари, що підпадали під дію Європейської угоди про вугілля та сталь. Щодо цих товарів у грудні 1995 року ЄС та Туреччина уклали зону вільної торгівлі, що передбачала поетапне скасування торгівельних бар'єрів у трирічний період. Таким чином, у 1999 році всі митні тарифи між країнами учасницями митного союзу були скасовані. У березні 1995 року ЄС та Туреччина сформували єдиний зовнішній тариф, що почав діяти 1 січня 1996 року. Такий тариф передбачав протекціонізм національного виробництва у сферах сільського господарства, вугілля та сталь, продукції з кераміки, автомобілів та взуття. Варто також зазначити, що Туреччина отримала право у перші роки існування митного союзу (до 1 січня 2001 року) на встановлення тарифів відмінних від ставок єдиного зовнішнього тарифу на групу так званих «чутливих» товарів.

Варто зазначити, що митні ставки на імпорт з ЄС промислових товарів з Туреччини були скасовані ще у 1971 році. В той же час, ЄС залишив за собою право стягувати імпорتنі мита з нафтової продукції, імпортованої понад встановлену квоту, а також встановлювати поетапне скасування зборів на імпорт певних видів продукції легкої промисловості з Туреччини. До утворення митного союзу експорт продукції легкої промисловості з Туреччини підпадав під дію квоти. Після укладення митного союзу між Туреччиною та ЄС квоту на експорт продукції легкої промисловості з Туреччини було скасовано.

Укладення митного союзу між Туреччиною та ЄС сприяло зміцненню конкурентоздатності європейського експорту на турецьких ринках. Наслідком цього стало зростання дефіциту експорту Туреччини в ЄС. Така ситуація була достатньо очікуваною, оскільки ЄС скасував митні збори на промисловий експорт з Туреччини ще у 1971 році, в той час як Туреччина, в свою чергу, скасувала останні в період створення митного союзу. В Таблиці 1 наведено дані про обсяги торгівлі Туреччини та ЄС за період існування митного союзу.

Таблиця 1
Обсяги торгівлі Туреччини з ЄС

Млн. дол. США	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2007	2012
Експорт з Туреччини в країни ЄС	11,078	11, 551	12,248	13,500	14,352	16,118	44,016	57,179
Імпорт Туреччини з країн ЄС	16, 861	23,138	24,870	24,075	21,401	26,610	49,220	72,180
Торгівельний дефіцит ЄС	5, 782	11,587	12,621	10,575	7,049	10,492	5,204	15,001
Світовий торгівельний дефіцит	14, 072	20,403	22,298	18,947	14,083	26,728	43,298	75,360
Частка ЄС в світовому торгівельному дефіциті	41%	57%	57%	56%	50%	39%	12%	20%

Джерело: Складено автором на основі [6]

Зростаючу взаємозалежність економік країн – учасниць митного союзу можна також помітити, аналізуючи частки в торгівлі країн. Як і очікувалось, на перших етапах створення митного союзу збільшився обсяг торгівлі Туреччини та країн ЄС. Так, якщо до ут-

ворення митного союзу частка торгівлі з ЄС у загальному обсязі торгівлі Туреччини складала 47%, то після утворення останнього частка торгівлі ЄС в загальному обсязі торгівлі Туреччини зросла і у 2003 році досягла свого піку – 57%. Після 2003 року частка торгівлі з ЄС почала зменшуватись, в основному, як наслідок диверсифікації торгівлі Туреччини, зокрема зростання частки торгівлі Туреччини з азійськими країнами. У 2012 році частка торгівлі Туреччини з ЄС в загальному обсязі турецької торгівлі складала 44%.

З появою митного союзу збільшилась і роль Туреччини, як торговельного партнера ЄС. Так, до створення митного союзу частка експорту країн ЄС до Туреччини становила 2,3%. У 2012 році цей показник зріс до 4,5%. Так само і імпорт країн ЄС з Туреччини зріс із 1,7% у 1995 році до 3,3% у 2007. Через вплив світової фінансової кризи на економіки країн ЄС цей показник наразі дещо впав і у 2012 році складав близько 3%.

В Таблиці 2 наведено дані про рівні загального річного зростання торгівлі ЄС та Туреччини. За даними таблиці можна зробити висновок, що із створенням митного союзу торгівля між країнами - учасницями почала зростати, що свідчить про позитивний структуроформуючий ефект зовнішньої торгівлі країн – учасниць митного союзу. В той же час в останні роки відчувається тенденція до зменшення темпів росту двосторонньої торгівлі ЄС та Туреччини. Як вже зазначалось, це може бути наслідком диверсифікації торговельних відносин Туреччини та рецесією у багатьох країнах ЄС.

Таблиця 2
Показники торгівлі ЄС та Туреччини у період з 1995 по 2012 рр.

Загальне річне зростання торгівлі ЄС та Туреччини	1995-1999	2000-2006	2007-2012
Обсяг експорту Туреччини	5%	23%	8%
Обсяг експорту Туреччини до ЄС	7%	24%	5%
Обсяг імпорту Туреччини	3%	16%	10%
Обсяг імпорту Туреччини з ЄС	6%	14%	10%

Джерело: Складено автором на основі [6]

Крім того, що митний союз з ЄС допоміг Туреччині інтегруватися в світову економіку, він також вплинув на її рівень торговельної відкритості. У своїх працях С. Тоган наводить зміну показників рівня захисту турецької економіки до та після утворення митного союзу з ЄС. Так, якщо у 1995 році цей показник становив 10,22% у торгівлі з ЄС, то вже у 2001 він впав до 1,34, а у 2012 році 1,1%. Для порівняння показник захисту турецької економіки по відношенню до третіх країн у 1995 році становив 22,14%, у 2001 році - 6,92%, а у 2012 році зріс до 7,1%. Основним поштовхом до такої відкритості стало збільшення конкуренції на турецьких ринках. Так, скасування тарифного захисту у поєднанні із запровадженням нового рівня зовнішнього тарифу для третіх країн призвели до необхідності турецьких підприємств конкурувати із європейськими та світовими виробниками.

У відповідь на зростаючу конкуренцію на місцевих ринках турецькі виробники запровадили цілий ряд різних стратегій щоб зберегти свою конкурентоздатність. Прикладом є машинобудівний сектор. Так, замість традиційного виготовлення машин, що не відповідають міжнародним стандартам та можуть задовольняти лише місцевих споживачів, турецькі виробники переорієнтувались на виготовлення машин, що відповідали стандартам, і тим самим стали однією з ланок міжнародної виробничої системи з виготовлення машин.

Турецькі виробники автомобільної продукції раціоналізували структуру виробництва, зосередивши увагу на виробництві обмеженої номенклатури продукції для експорту та збільшивши обсяги її виробництва. Уряд Туреччини підтримав виробників автомобільної продукції шляхом залучення інвестицій у цю галузь. У 1996 році частка автомобілебудування становила 2,8% турецької економіки, а частка машинобудування в цілому – 3,2%. За рахунок переорієнтації виробництва на проміжну продукцію автомобіле- та машинобудування в рамках міжнародних виробничих систем ЄС, частки автомобіле- та машинобудування до 2012 року зросли до 18,2% та 9,7% відповідно, а експорт продукції автомобіле та машинобудування з 1996 року по 2012 рік збільшився на 22%. Отже в сфері машинобудування Туреччини мав місце структуророзвивальний ефект митного союзу.

Стратегія інтернаціоналізації була також застосована турецькими виробниками і у сфері промислової та домашньої електроніки. З метою посилення своїх позицій на західних ринках Туреччина почала співпрацювати з виробниками проміжних продуктів у цій сфері у країнах з емерджентними економіками, що позитивно відобразилось на збільшенні конкурентоздатності турецьких товарів на європейських та світових ринках. Така стратегія Турецьких виробників електроніки була сформована на основі нових можливостей, забезпечених за рахунок митного союзу з ЄС, а саме шляхом оптимізації виробничих систем, та товарних ланцюгів за рахунок лібералізації торгівлі ЄС та Туреччини та привела до збільшення обсягів експорту Туреччини до ЄС у період з 1996 року по 2012 рік на 12%. Відповідно сфери промислової та домашньої електроніки також відчули структуророзвивальні ефекти митного союзу Туреччини та ЄС.

Щодо легкої промисловості, як вже зазначалось, після укладення митного союзу, ЄС скасував квоти на імпорт турецької продукції цього сектору. Відповідно, прибутки турецьких виробників продукції легкої промисловості відчутно зросли. Однак, разом із припиненням дії Угоди про текстиль та одяг, яка регулювала світові торгівельні відносини у цій сфері, істотну частку на європейському ринку текстилю та одягу зайняла продукція цього сектору з Китаю та інших азійських країн. Відповідно, турецькі виробники почали постачати в ЄС продукцію із вищим рівнем доданої вартості. Варто зазначити, що експорт текстилю та одягу зріс з 1995 р. по 2001 р. на 12% (тобто з 36% у 1995 р. до 48% у 2001 р.). Отже створення митного союзу ЄС та Туреччини мало структуро розвивальний ефект і у цій сфері. Однак через збільшення частки китайського експорту товарів цієї сфери у 2012 році частка текстилю в експорті Туреччини складала лише 26,4%. Можна зробити висновки, що наразі галузь відчуває вплив структуро депресивних ефектів, однак такі ефекти не є наслідком створення митного союзу.

За період існування митного союзу між ЄС та Туреччиною середній річний рівень приросту експорту зріс на 14%. В той же час експорт автотранспорту, нафтових продуктів, промислового обладнання, металів, електронних приладів, обробної промисловості та цементу зростав більшими за середні темпами. Таке зростання цих галузей можна пояснити використанням Туреччиною порівняльних переваг від лібералізації торгівлі внаслідок укладання митного союзу. Варто відзначити також зростання у галузі заліза та сталі. Після утворення митного союзу Туреччина відчула значну лібералізацію торгівлі у цьому секторі. Відповідно частка цього сектору в економіці Туреччини збільшилась з 4,3% у 1995 р. до 7,3% у 2012 р. Отже створення митного союзу мало структуро розвивальні ефекти і у секторі заліза та сталі

В той же час, між секторами існує істотна різниця у рівні конкурентоспроможності. Найвищим є рівень конкурентоспроможності машинобудування. Показник порівняльних переваг зріс у цій галузі із 0,37% у 1996 році до 1,64% у 2012 році. Сектор виробництва

транспортного обладнання також зміг покращити конкурентоздатність своїх товарів. Менш успішними були сектори виробництва сталі та текстилю, товари яких на світових ринках зберегли конкурентоздатність, не дивлячись на значне зростання присутності товарів цих секторів з Китаю. Однак, сектор одягу не зміг витримати їх конкуренції і втратив свою присутність на світових ринках.

Щодо галузі сільського господарства, то Туреччина експортує в ЄС наступні товари: масла та жири, овочі, каучук та смоли, насіння, зернові культури, чай та каву, фрукти та горіхи, живі дерева та рослини, продукти тваринного походження, молочні продукти, рибу, м'ясо, живих тварин. В останні роки експорт продуктів сільського господарства Туреччини до ЄС збільшився майже вдвічі, однак такий ефект не можна назвати впливом на галузь митного союзу. Після укладення митного союзу ЄС скасував лише складову промислового захисту тарифів на експорт продукції сільського господарства Туреччини. В той же час тарифні та нетарифні бар'єри на продукцію сільського господарства залишились незмінними. В результаті традиційний для Туреччини сектор продукції сільського господарства відстав за темпами розвитку у порівнянні з іншими секторами, тарифи на продукцію яких було усунуто. Рівень зростання галузі сільського господарства у період з 1996 року по 2012 рік становив 0,3%. Відповідно, створення митного союзу з ЄС призвело до структуро депресивних ефектів у галузі сільського господарства.

Таблиця 3
Структура експорту Туреччини (1996 – 2012р.)

Галузь економіки Туреччини	1996 р. (тис. дол. США)	2012 р. (тис. дол. США)	Середній річний рівень приросту експорту
Машинобудування	883 427	13 522 245	22%
Одяг та аксесуари	6 075 763	12 745 641	5%
Залізо та сталь	1 926 438	10 199 467	13%
Текстиль	2 723 885	8 969 554	12%
Електронні прилади	989 519	7 339 679	15%
Овочі та фрукти	2 218 856	6 152 501	8%
Вироби з металів	433 771	4 433 634	18%
Нафта та вироби з нафти	743 918	4 026 263	22%
Неметалічні вироби з мінералів	693 278	3 708 419	13%
Промислове обладнання	615 215	2 907 001	19%
Тютюн та тютюнові вироби	637 590	619 213	-2%
Зернові	507 463	499 463	-4%
Загальний обсяг експорту	23 224465	113 883 219	14%

Джерело: Складено автором на основі [6]

З даних наведених у Таблиці 3 можна зробити висновки про зміни у структурі експорту Туреччини внаслідок створення митного союзу з ЄС. Так, якщо у 1996 році основними статтями експорту Туреччини були одяг, текстиль, овочі та фрукти, то у 2012 році такими статтями є машинобудування, одяг та аксесуари, залізо та сталь.

Вплив митного союзу між ЄС та Туреччиною на макроекономічні показники Туреччини досліджували С. Тоган та Б. Хокман у роботі «На шляху до євроінтеграції», опублікованій Світовим банком [7, с. 21-25]. За їх розрахунками статичні ефекти митного союзу є невеликими і складають менше, ніж 0,1% приросту добробуту. В той же час, значними є динамічні ефекти створення цього митного союзу. Митний союз є умовою зростання добробуту (1,31%), номінального накопиченого капіталу (1,24%) та ВВП (2,81%). Крім того, кваліфіковані та некваліфіковані робітники отримали збільшення заробітних плат на 2,24% та 1,71% відповідно. Позитивний зарплатний ефект доводить, що в цілому укладення митного союзу не погіршило ринкові умови праці. Таким чином С. Тоган та Б. Хокман доходять висновків про те, що митний союз ЄС - Туреччина не покриває всього потенціалу торгівлі учасників, однак Туреччина наразі знаходиться на етапі розвитку, де вирішальним є доступ до ринків промислової продукції. В результаті існуючий митний союз покриває достатньо торгівлі, щоб країни - учасниці отримували дохід.

Після укладення митного союзу Туреччина очікувала отримати збільшення притоку прямих іноземних інвестицій. В той же час, на початкових етапах їй не вдалось цього досягти. Так, до вступу у митний союз (у період з 1990 р. по 1995 р.) щорічний приток прямих іноземних інвестицій становив 745 млн. дол. США. Вступ до митного союзу істотно не покращив цей обсяг. У період з 1996 р. по 2000 р. щорічний притік прямих іноземних інвестицій складав близько 846 млн. дол. США. Причинами такого явища стали політична та економічна нестабільність, що мали місце в Туреччині у цей період, а саме сутички в уряді, слабка правова система, важкий податковий тягар, корупція, відсутність належної інфраструктури, конкуренція. Збільшення притоку іноземних інвестицій почалось разом із початком переговорів щодо вступу Туреччини до ЄС та покращенням умов конкуренції в середині країни. Так, у 2001 р. обсяг прямих іноземних інвестицій в Туреччину становив 20,2 млрд. дол. США, у 2006 р. – 22,1 млрд. дол. США, у 2007 – 18,3 млрд. дол. США, у 2012 – 24,8 млрд. дол. США. Найбільша кількість прямих іноземних інвестицій наразі спрямовується у турецьку промисловість та сферу послуг, таких як телекомунікації, страхування та бізнес послуги.

Створення митного союзу Туреччини та ЄС крім позитивних ефектів має і негативні. З критикою створення такого угруповання в своїй роботі «Торгівельна стратегія ЄС та її вплив на Туреччину: розрахунок з точки зору зон вільної торгівлі» виступає С. Акман [8, с. 16]. Вчений вважає, що (1) незважаючи на «Турецьке застереження» торгівельні партнери ЄС, які співпрацюють із ЄС в режимі зони вільної торгівлі утримуються від утворення зон вільної торгівлі з Туреччиною; (2) існують асиметричні ефекти створення митного союзу Туреччини та ЄС, а саме Туреччина не може створювати зони вільної торгівлі з третіми країнами на тих же умовах, на яких їх створює ЄС; (3) Туреччина може створювати зони вільної торгівлі з третіми країнами лише після декількох років після створення зони вільної торгівлі з такою країною ЄС; (4) внаслідок асиметричної лібералізації тарифної системи Туреччина відчуває втрати тарифних доходів; (5) при створенні нових зон вільної торгівлі ЄС не враховує інтереси Туреччини; (6) Туреччина не може створювати зони вільної торгівлі з країнами без погодження на це ЄС. Внаслідок існування всіх вищеперерахованих аспектів Туреччина втрачає кон'юнктуру торгівлі з третіми країнами та, відповідно, не знижує темпи розвитку у порівнянні з можливими.

Як висновок можна зазначити, що створення митного союзу ЄС та Туреччини, шляхом реформування турецької економіки, стало важливим інструментом інтеграції Туреччини до ЄС та глобальних ринків. Створення митного союзу стало передумовою до лібералізації торгівлі Туреччини та збільшення відкритості її економіки, внаслідок чого ту-

рецькі виробники отримали змогу торгувати в рамках внутрішніх ринків ЄС. Внаслідок створення митного союзу турецькі виробники відчули збільшення конкуренції з країн ЄС та змогли захистити свою продукцію від конкуренції з третіх країн.

Розглядуваний митний союз ЄС та Туреччини діє вже більше 18 років, однак протягом цього часу Туреччина навіть шляхом впровадження багатьох реформ не змогла задовольнити всі вимоги митного союзу. Так, до сих пір не вирішені питання конкурентної політики по відношенню до державної допомоги та не забезпечений механізм захисту прав інтелектуальної власності. Щодо структурних зрушень в економіці Туреччини, вони мали як структуророзвивальні та структуро утворювальні, так і структуродепресивні ефекти. Такі ефекти є наслідком переходу Туреччини шляхом утворення митного союзу з ЄС від режиму економіки контролю уряду до регулювання економіки на ринкових засадах. Щодо обсягів прямих іноземних інвестицій в економіку Туреччини, вони також почали зростати лише після початку переговорів щодо вступу Туреччини до ЄС. Відповідно, можна зробити висновок, що створення митного союзу між Туреччиною та ЄС стало ще одним кроком на шляху до євроінтеграції Туреччини, внаслідок чого мала місце переорієнтація торгівлі Туреччини та збільшення її добробуту в цілому.

Список використаних джерел

1. Viner J. The Customs Union Issue/ Carnegie Endowment for International Peace. – New York, 1950;
2. Balassa B. Tariff reductions and trade in manufactures among industrial countries// American Economic Review 56. – New York, 1966. – p. 466-473;
3. Lipsey R. G. The Theory of Custom Unions; Trade Diversion and Welfare/ R. G. Lipsey// *Economica*, 24. – 1957. – pp. 40-46;
4. Шнирков О. О. Структуроформуючі ефекти митного союзу/ О. О. Шнирков. – Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вип. 84 (ч. II) – ІМВ, 2009. – С. 283-288;
5. Togan S. Opening up the Turkish Economy in the Context of the Customs Union with the EU/ S. Togan// *Journal of Economic Integration* 12. – 1997. –pp. 157-179;
6. Статистичні дані ЮНКТАД (ЮНКТАДСТАТ) /Офіційний сайт/ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://unctadstat.unctad.org/>;
7. Hoekman B., Togan S., Turkey: Towards EU Accession/ World Bank and CEPR/ - 2011. – 27 p;
8. Akman S. The European Union's Strategy and its Reflection on Turkey: An Evaluation from Perspective of Free Trade Agreements/ S. Akman. – paper presented at the IKV Workshop on the Interface between the World Trading System and Global Issues: Challenging for the WTO, Turkey and the European Union 14-15 May, 2010, Istanbul